

Т. Кравчинська

ОСВІТА ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Сьогодні реформування освіти показує стан у державі, коли спостерігаються соціально-економічні перетворення та впроваджуються освітні інновації відповідно до моделі соціального устрою. Всі діти, незалежно від стану здоров'я, мають право на здобуття освіти, якість якої не різниться від якості освіти здорових дітей. Тому важливого значення набуває інклюзивне навчання, що передбачає спільне перебування дітей із порушеннями психофізичного розвитку з їхніми здоровими однолітками. В Україні законодавчо визнано право дітей з особливими освітніми потребами на навчання у закладах за місцем проживання. Держава мусить забезпечувати права своїх громадян і дотримуватися міжнародних зобов'язань, пов'язаних з ратифікацією Україною Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. У статті 24 «Освіта» цієї конвенції зазначено, що держави-учасниці конвенції повинні впроваджувати інклюзивну освіту на всіх рівнях системи освіти [4].

Однією з форм навчання дітей з особливими освітніми потребами є визнана в багатьох країнах світу інклюзивна форма навчання. Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дитини на освіту та права навчатися за місцем проживання в умовах загальноосвітнього закладу. Нині вітчизняні науковці А. Колупаєва, В. Снігульська, В. Шинкаренко та педагоги-практики Г. Войтенко, Л. Івахненко, В. Кулик тощо активно працюють для розвитку концепції ефективної інклюзивної школи.

Інклюзія передбачає пристосування закладів освіти та їх загальної освітньої філософії й політики до потреб усіх дітей – як обдарованих, так і тих, котрі мають особливі потреби. Інклюзія потребує змін на всіх рівнях освіти, оскільки це – особлива система навчання, яка охоплює весь різноманітний контингент дітей і диференціює освітній процес, відповідаючи на потреби всіх груп і категорій.

Особливі освітні потреби передбачають такі види потреб, що виходять за межі загальноприйнятої норми й залежать від розумової, фізичної недостатності або певних труднощів, які пов'язані з навчанням і вихованням дітей і потребують спеціальної медико-соціальної й психолого-педагогічної уваги й послуг для можливостей розвитку їхнього особистого потенціалу.

Інклюзивна освіта – термін, який вперше прозвучав у Саламанкській декларації про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами, яку було прийнято на Всесвітній конференції з питань освіти осіб з особливими потребами у червні 1994 р. Саме цей документ і став першим міжнародним документом, який наголосив на необхідності проведення освітніх реформ у напрямі інклюзивної освіти. Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання.

В основі терміна «інклюзивна освіта» лежить соціальна модель розуміння інвалідності, яка трактує інвалідність, як результат взаємодії, що відбувається між людьми, які мають порушення здоров'я, і бар'єрами, що існують у зовнішньому середовищі і заважають їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими. Соціальна модель розуміння інвалідності стала альтернативою медичній моделі, яка передусім була спрямована на корекцію розвитку осіб з особливостями психофізичного розвитку чи осіб з особливими потребами.

Ставлення до осіб з проблемами розвитку має певну історію розвитку, що співвідноситься з теоретичними суспільно-соціальними моделями, які формувались у процесі розвитку суспільства і були зумовлені ідеологічними установками, громадською думкою та системою соціально-політичного устрою певного проміжку часу в історії становлення держави:

1. Медична модель (сегрегація) – початок XX століття – середина 60-х років XX століття. Розуміння людини з проблемами розвитку як хворої

людини, яка потребує довготривалого догляду і лікування, що найкращим чином може здійснюватися тільки у спеціальних закладах.

2. Модель нормалізації (інтеграція) – середина 60-х років – середина 80-х років ХХ століття. В цей період стає нормою процес інтеграції дітей з особливостями розвитку в середовище звичайних однолітків. Дитина з особливостями розвитку – людина, яка розвивається та здатна освоювати різні види діяльності; суспільство має визнавати це і забезпечувати умови життя, максимально наближені до загально прийнятої норми.

3. Соціальна модель (інклюзія) – середина 80-х років ХХ століття – теперішній час. Спрямована на зміни в суспільстві таким чином, щоб воно забезпечувало рівну участь своїх громадян у здійсненні їхніх прав і надавало їм таку можливість. В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію та одночасно створює відповідні умови щодо здобуття якісної освіти для таких дітей. Інклюзивна освіта визнає, що всі діти можуть повноцінно навчатися, а їхні відмінні особливості гідні поваги та є джерелом навчального досвіду для усіх учасників навчально-виховного процесу [2].

Отже, інклюзія (від *inclusion* – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті, це політика й процес, що дає можливість всім дітям брати участь у всіх програмах. Визначаючи сутність інклюзії, важливо звернути увагу на чотири елементи, які ілюструють її характерні особливості:

1. Інклюзія – це процес. Важливо тут зазначити, що інклюзія має розглядатись як постійний пошук найефективніших шляхів задоволення індивідуальних потреб усіх дітей. У цьому випадку відмінності розглядаються як позитивне явище, яке стимулює навчання дітей та дорослих.

2. Інклюзія пов'язана з визначенням перешкод та їх подоланням. Включає проведення комплексної оцінки, збір інформації з різноманітних

джерел для розробки індивідуального плану розвитку та реалізації його на практиці.

3. Інклюзія передбачає присутність, участь та досягнення. *Присутність* розглядається як надання можливості навчатися в загальноосвітньому навчальному закладі; *участь* – позитивний досвід, який набуває дитина у процесі навчання; *досягнення* – комплексний результат навчання упродовж навчального року, а не лише результати тестів та екзаменів.

4. Інклюзія передбачає певний наголос на групи дітей, які підлягають ризику виключення або обмеження в навчанні та визначає моральну відповідальність перед такими групами й гарантування їм можливості участі в освітньому процесі.

Мета інклюзії в освіті полягає у ліквідації соціальної ізоляваності (виключення), що є наслідком негативного ставлення до поняття різноманітності, освіта є одним з основоположних прав людини й основою для більш справедливого суспільства.

Важливим для розуміння інклюзії в освіті є інструмент моніторингу «Індекс інклюзії», який був розроблений у 2006 р. британськими вченими Мелом Ейнскоу та Тоні Бутом за участю групи британських педагогів, батьків, працівників управлінь освіти, учених і представників громадських організацій людей з інвалідністю. На сьогодні «Індекс інклюзії» перекладений на 34 мови й використовується у 15 країнах світу. У 2011 р. «Індекс інклюзії» був перекладений на українську мову і після його апробації був схвалений для використання у дошкільних, загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладах України Науково-методичною комісією з професійної педагогіки, психології та змісту професійно-технічної освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

«Індекс інклюзії» – це добірка практичних матеріалів, спрямованих на планування дій зі створення та розвитку в навчальних закладах інклюзивного навчального середовища для всіх учасників навчального процесу. Матеріали «Індексу інклюзії» сприяють розвитку навчального закладу, надають суттєву

допомогу в самостійній розробці кроків, що ведуть до створення інклюзивного середовища в навчальному закладі та забезпечують досягнення всіма дітьми максимально високих результатів, просування демократичних цінностей і практик не тільки у навчальних закладах, а й у місцевих громадах [6; 7].

Відповідно, інклюзивний навчальний заклад – заклад освіти, який забезпечує інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує наявні в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей, створює позитивний клімат у шкільному середовищі. Основні принципи інклюзивного навчального закладу: всі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними; заклади мають визнавати й враховувати різноманітні потреби своїх учнів через узгодження різних видів і темпів навчання; забезпечення якісної освіти для всіх розробленням відповідних навчальних планів, застосуванням організаційних заходів і стратегії викладання, використанням ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами; діти з особливими освітніми потребами мають отримувати будь-яку додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання.

У різних країнах світу інклюзивна форма навчання дітей з особливими освітніми потребами існує вже понад 30–40 років і стала світовою тенденцією. До країн із досконалим розвинутим законодавством у галузі інклюзивної освіти належать: Канада, Кіпр, Данія, ЮАР, Італія, Бельгія, Швеція, Великобританія, США.

В Україні за період 1991–2016 рр. освіта дітей з особливими потребами зазнала суттєвих змін та визначається певними етапами:

I етап (1991–2000 рр.) розпочався з ратифікації міжнародних документів щодо дотримання прав людини, а також визнання в основних

законодавчих актах України права на здобуття освіти всіма громадянами, зокрема й з особливими потребами, у загальноосвітньому просторі.

II етап (2001–2010 рр.) характеризується спробами переведення закладів спеціальної освіти з режиму інерційного функціонування в режим випереджувального інноваційного поступу та значною активізацією стихійного інтегрування дітей з особливими потребами до загальноосвітніх навчальних закладів.

III етап (2011 р. – донині) характеризується основною тенденцією в освіті дітей з особливими потребами, що полягає в оптимізації спеціальних навчальних закладів та запровадженні інклюзивної освіти. На сьогодні вагомим здобутком цього періоду є впровадження інклюзивної освіти: системи освіти, яка передбачає надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу за місцем проживання [5].

Отже, основними принципами інклюзивної освіти є таке:

- всі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;
- діти з особливими освітніми потребами мають отримувати додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання;
- навчальні заклади мають визнавати та враховувати різноманітні потреби своїх дітей, узгоджуючи різні види й темпи навчання;
- забезпечувати якісну освіту для всіх завдяки відповідному навчально-методичному забезпеченню, застосуванню організаційних заходів, розробці стратегії викладання, використанню ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами.

Загалом потрібно зазначити певні ускладнення запровадження інклюзивної освіти, які гальмують повноцінний процес, а саме невизначеність на державному рівні законодавчо-нормативних та

організаційно-фінансових механізмів інклюзивної освіти. Наразі важливою умовою реформування освіти дітей з особливими потребами є комплексне розв'язання завдань, пов'язаних із нормативно-правовим, організаційно-фінансовим, кадровим, науково та навчально-методичним забезпеченням їхнього навчання та виховання в умовах дошкільного або загальноосвітнього закладів за місцем проживання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 р. № 912 «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» [електронний ресурс] // Освіта.ua. — Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/
2. Колупаєва А. А. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва. — Київ : А.С.К., 2012. — 308 с.
3. Колупаєва А. А. Педагогічні технології інклюзивного навчання: навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. — Київ : АТОПОЛ, 2015 — 136 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»).
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю [електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
5. Кремень В. Г. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні [електронний ресурс] / В. Г. Кремень ; Нац. акад. пед. наук України ; редкол. : В. Г. Кремень, В. І. Луговий, А. М. Гуржій, О. Я. Савченко ; за заг. ред. В. Г. Кременя. — Київ : Пед. думка, 2016. — 448 с. — Режим доступу : <https://drive.google.com/file/d/0B6UkMWiy4uKzbmZNd0RrWjZLRlE/view>
6. Патрикеева О. О. Індекс інклюзії: дошкільний навчальний заклад: навч.-метод. посіб. / О. О. Патрикеева, Н. М. Дятленко, Н. З. Софій, Ю. М. Найда ; за заг. ред. В. І. Шинкаренка. — Київ : Вид. дім «Плеяди», 2011. — 100 с.
7. Патрикеева О. О. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад: навч.-метод. посіб. / О. О. Патрикеева, Н. З. Софій, І. В. Луценко, І. П. Василяшко ; за заг. ред. В. І. Шинкаренка. — Київ : Вид. дім «Плеяди», 2011. — 96 с.